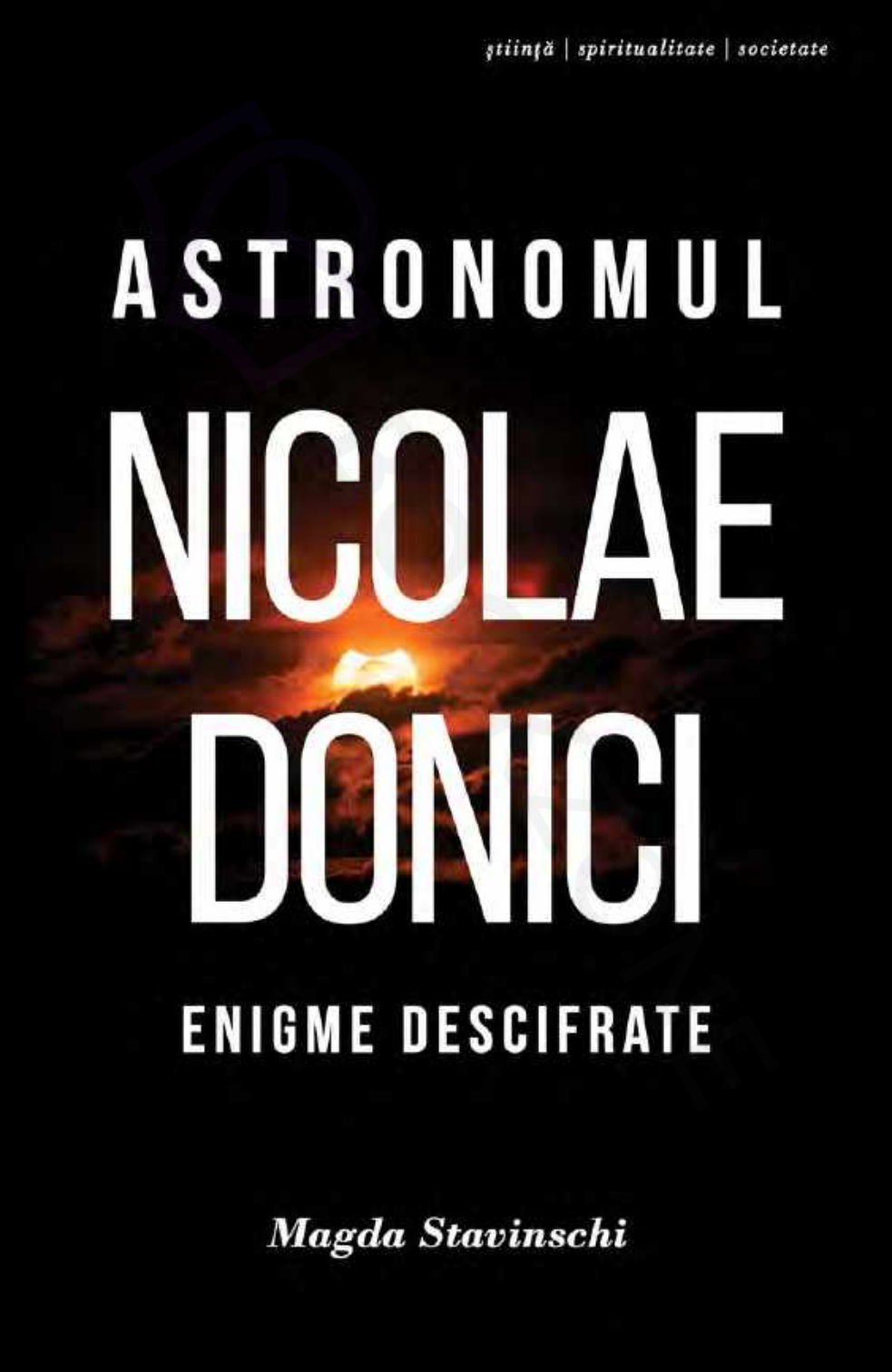

știință | spiritualitate | societate

**ASTRONOMUL
NICOLAE
DONICI**

ENIGME DESCIFRATE

Magda Stavinschi

Tabla de materii

Prefață	5
Comentarii asupra ediției	12
Mulțumiri speciale	13
Neamul Doniceștilor în secolele XV-XX (Al. Roman).....	15
1874-1917	47
1918-1939	103
1940-1944	189
1945-1960	201
Donici la Odesa (Serghei M. Andrievski)	228
Donici cel de toate zilele (Iurie Colesnic)	245
L-au cunoscut pe Donici	255
Comentarii asupra operei și vieții lui Nicolae Donici (Veaceslav Ursachi)	295
După 1990	311
Epilog	325
Bibliografie	327
Referințe	337

1874-1917

Așadar, Doniceștii formau un neam de boieri cu totul deosebiți ai Moldovei. Peste mulți au trecut dezastrele istoriei, dar nu mulți au reușit să le facă față și să lase, mai ales, ceva în urma lor. Însă cel mai remarcabil, cel puțin pentru știința românească (și universală), rămâne astronomul Nicolae Donici.

Nicolae Andreevici Donici și Limonia au avut un fiu, tot Nicolae (Nicolae Nicolaevici, în tradiția slavă), născut la data de 1/13 septembrie 1874 la Petricani¹ și botezat la 22 septembrie la Biserica Sf. Mucenic Haralambie din Chișinău, prototipul Petre Perojinski.²

Tatăl astronomului s-a născut la 23 iulie/4 august 1838 la Chișinău, unde a terminat și gimnaziul în 1856, apoi a absolvit liceul „Richelieu“ din Odesa (în arhivele liceului, figurează elevul Donici Nicolai Andreevici) și facultatea de Științe Juridice de la Universitatea din Sankt-Petersburg, a fost judecător

¹ Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, 1904: „Petricani, sat în jud. Chișinău, volostea Sireț, așezat în valea Bâcului, la 3 km de orașul Chișinău, spre V. Înălțimea locului: 72,87 stânjeni de la n.m. Are 90 case, cu o populație de 848 suflete, țărani români, cari posedă 39 desetine pământ. Proprietarul (moștenitorii d-nei Limonia Donici) Nicolae Donici, 989 desetine.“ Azi e cartier în sectorul Râșcani al municipiului Chișinău.

² Monument de arhitectură de însemnătate națională, biserica a fost construită în 1836. O inscripție lapidară din interior, cu anul 1812, amintește de o posibilă etapă mai veche. A fost ctitoria negustorului Haralambie.

de pace în județul Orhei, judecător de pace de onoare și mareșal al nobilimii în județele Chișinău și Orhei, iar în 1872, a devenit *Kammerjunker* (șambelan). În anul 1876, s-a împușcat, se pare, în urma pierderii moșiei sale.

Bunicul lui Nicolae Donici, Andronache (1811-1889), a avut-o ca primă soție pe Aristia Nikolaevna Cantacuzino (1818-1843).

Mama lui, Limonia (Limonîța) Nikolaevna, era fiica grecului Nicolae Atanasie Macri (c. 1800 – c. 1855), care a fugit din Turcia în Basarabia în timpul Eteriei, în 1821. Era rudă cu patriarhul Constantinopolului, Sf. Grigorie V.

N.A. Macri și soția sa, Maria Vasilievna, au avut trei băieți: Xenofon (1839-1864), Leonid (1841-1863) și Nicolae (1851-1878) și două fete: Limonia, născută în 1847, decedată la 6 noiembrie 1882. Sora ei, Elena Nikolaevna, născută în 1850, s-a măritat în 1886 cu Leon Boleslav sau Lev Osipovici Lîsakovski (1843-1915, fiu al lui Iosif și al Elisabetei Sicard, nepot al lui Christophe Sicard, fiul unui diplomat și prieten al cardinalului Richelieu³). Elena a murit în 1937.

Copilul a rămas, așadar, orfan la doi ani după tată și la opt ani după mamă. Cea care l-a înfiat și i-a dat o educație cu totul remarcabilă a fost sora mamei sale, Elena Macri-Lîsakovski.

Litera *M* tronează, de altfel, pe mausoleul din cimitirul din sat, o construcție sobră, dar elegantă, în care și-au găsit somnul de veci mama și mătușa sa. Constructor a fost arhitectul Bernardazzi⁴, cunoscut pentru importante monumente sau clădiri

³ Vezi capitolul *Donici la Odesa*.

⁴ Aleksander Osipovici Bernardazzi (1831, Piatigorsk – 14 august 1907, Fastiv [centrul Ucrainei], înmormântat la Chișinău), arhitect rus de origine elvețiană-italiană. După ce și-a încheiat studiile la Moscova, a fost arhitect al orașului Chișinău între 1856 și 1878, apoi s-a mutat la Odesa, ca arhitect al orașului. Aici a trăit peste treizeci de ani și a fost profesor la universitatea *Novorossia*. Este autorul a peste 30 de edificii din Chișinău și din alte localități din Moldova. Una dintre cele mai impunătoare clădiri proiectate de el este Primăria de astăzi, pe atunci Duma orașenească.

din Chișinău sau Odesa. Mausoleul a fost comandat de mătușa lui la moartea Limoniei și terminat în iunie 1883, fiind executat din marmură de către meșterul A. Tuzini din Odesa. „La 2 iunie 1883, guvernatorul Basarabiei, M. Koniar, i-a permis Elenei Macri să transporte în satul Dubăsarii Vechi, plasa Bender, pentru a fi înhumat, trupul neînmormântat în anul trecut al surorii sale, Limonia Nikolaevna Donici, născută Macri, care se află în cavoul lui Purișchevici din Cimitirul chișinăuian, în două sicrie de aramă, închise ermetic și îmbrăcate cu lemn“ — despre care fapt a fost informat Consistoriul.⁵

Din spusele enoriașilor, în anii 1960-1961, cavoul a fost oribil profanat de atei comuniști, interiorul său (amenajat de o rară frumusețe), cu trupurile îmbălsămate, a fost incendiat, iar rămășițele, lăsate în voia sorții până în anii 1990. De altfel, în 1994, era încă năpădit de bălării.

Așadar, ctitorul bisericii Sf. Arhanghel Mihail din Dubăsarii Vechi, Nicolae Afanasevici Macri, era bunicul pe linie maternă al astronomului. Biserica a fost sfințită în ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, la 8 noiembrie 1861.⁶ Preoți la această biserică au fost Constantin Gumă⁷ și Gheorghe Harega⁸. Alți

⁵ Aici sunt înhumate rudele sale pe linie maternă: Leonid, Xenofon, Nicolae, mama Limonia Macri-Donici, mătușa Macri-Lîsakovski și unchiul Lev Lîsakovski.

⁶ Detalii privind istoricul acestei vechi biserici se găsesc pe situl web al Protopopiatului de Criuleni și Dubăsari, <http://protopopiat-criuleni-dubasari.md/istoria-bisericii-cu-hramul-sf-arhanghel-mihail-din-s-dubasarii-vechi-r-l-criuleni/>.

⁷ Preotul Constantin Gumă (original: Humă — n. 1860) a slujit la biserica Sf. Arhanghel Mihail între 1886 și 1929; tatăl Ninei Gumă, ajutor prețios al astronomului. Fiul său, Gheorghe Gumă (n. 1890), și-a urmat tatăl, ca preot la aceeași biserică, între 1929 și 1963. V. <http://protopopiat-criuleni-dubasari.md/category/articole-si-interviuri/>.

⁸ Preotul Gheorghe Harega (n. 1879), din 1929, preot al bisericii Sfântul Arhanghel Mihail din Dubăsarii Vechi. Vezi mai jos însemnările nepotului său, ing. Gheorghe Teodoreanu (pp. 263-266).

doi preoți sunt îngropați în partea dreaptă a altarului: Fiodor Trifon (1821-1886) și Constantin Gumă (1860-1930).

Numele târgușorului Dubăsari⁹ vine de la cei care foloseau podul de dubase pentru traversarea Nistrului, dubasa fiind strămoșul bacului de azi, pod plutitor construit din traverse de stejar (*dub* în limba rusă). Iorga numește satul destul de „păcătos“ la începutul secolului XX, deși era locuit de mulți români. O parte a Dubăsarilor, Dubăsarii Vechi, este azi o comună a Criulenilor, la numai 77 km de Chișinău. Se pare că Dubăsarii Vechi sunt amintiți pentru prima dată într-o hotarnică a moșiei satului din vecinătate, Șerpeni, care datează din 3 august 1470. Apare, însă, cu certitudine pe hărțile din 1735. Din cei 4.442 de locuitori recenzați în anul 1930, 4.304 erau români.

Mai în amonte, pe malul stâng al Nistrului, există localitatea Dubăsarii (Noi), podurile umblătoare constituind în trecut modul cel mai des folosit de comunicare între românii de pe ambele maluri ale fluviului. O altă comună cu „dublete“ se află puțin mai în aval pe Nistru, unde există așezarea Speia, pe ambele maluri ale fluviului, și, de asemenea, un pod umblător, cursul repede al apei strânse între maluri favorizând acest mod de legătură.

Aici veneau moldovenii care căutau pielicele pentru căciuli brumării.¹⁰ Dar avea și o tipografie, atâta timp cât preotul rus Mihail Strilbițki¹¹ a tipărit aici, în 1785, un *Ceaslov*¹².

⁹ Vom opta pe tot parcursul cărții, pentru această denumire, care se află chiar pe monumentul de la intrarea în sat, deși Donici folosește și altele: Doboșari, Dubosari etc.

¹⁰ Când a părăsit definitiv România, Donici avea în bagaj două pielicele pe care vama nu i-a permis să le ia cu el. Cine știe ce amintiri a lăsat în urmă!

¹¹ Cărturar, tipograf și gravor rus (c. 1703 – 1805/1807), stabilit în Moldova în ultimul sfert al secolului XVIII. Protoiereu moldovenesc, muntenesc și basarabean.

¹² „De altminteră, când, după pacea din Iași, trupele rusești ieșiră din Moldova, Strilbițki nu rămase decât pentru a-și isprăvi *Psaltirea* din acest an, care poartă numele domnesc al lui Alexandru-Vodă Moruzi, și apoi îl

Dar să revenim la Nicolae Donici.

După o primă instrucțiune primită acasă cu profesori particulari, Nicolae a devenit elev al liceului „Richelieu“ din Odesa, pe care l-a absolvit în 1893.

După ce a terminat liceul, a devenit student al Facultății de Fizică și Matematică a Universității Imperiale *Novorossia* („Noua Rusie“) din Odesa (1893-1897). I-a avut profesori pe S.P. Sleșinski, I.M. Zancevski, S.P. Iaroșenko, V.V. Preobrajenski, F.N. Șvedov¹³, A.V. Klosovski, A.K. Kononovici¹⁴.

A urmat și cursuri de canto cu Constantin C. Romanov, o rudă a sa. Bătrânii din Dubăsarii Vechi își aminteau de vocea baritonă a astronomului, pe care i-o auzeau în biserică doar de Sfântul Nicolae, iar nepoata lui își amintește cum îl auzea cântând arii de operă când se retrăgea singur în cameră (neavând o voce deosebită).

În casa lui aveau loc adeseori, de altfel, serate muzicale și se pare că Donici prefera în mod deosebit muzica de operă.

găsim la Dubăsari, alt târgușor de graniță pe Nistru, de unde trimite la 1794 un *Ceaslov* românesc și un *Bucvar* rusesc, iar în 1796, o *Alexandrie...*“ (N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. 2, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1932, pp. 184-185); „Odată cu retragerea oștilor rusești în 1792, arhiepiscopul Ambrozie va lua cu sine tipografia mitropoliei și pe Mihail Strilbițchi, acesta din urmă continuându-și activitatea la Dubăsari“ (B. Racu, *Activități culturale bisericești în Moldova în perioada fanariotă, 1711-1821*, teză de doctorat; rezumat, Sibiu, p. 21).

¹³ Fiodor Nikoforovici Șvedov (1840-1905), chimist și fizician rus, licențiat al Universității din Sankt-Petersburg, profesor la Universitatea *Novorossia* din Odesa și rector al acestei universități între 1895 și 1903.

¹⁴ Aleksandr Konstantinovici Kononovici (1850-1910), licențiat și profesor, din 1886, al universității *Novorossia* din Odesa; din 1881, a fost șef al Secției de Astronomie și director al Observatorului Universității. Ulterior, decan al Facultății de Fizică și Matematică și rector al Universității. Principalele sale lucrări au fost dedicate studiului legilor reflexiei luminii și celui al condițiilor fizice de pe Marte, Jupiter și Saturn.